

ЕКСПЕРТНА ПАНЕЛЬ

*Бевз Тетяна Анатоліївна, професор, доктор історичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

Фейки як інструменти впливу в сучасному суспільстві

Серед впливів, які домінують у сучасному світі найпоширенішим є вплив інформаційний як інструмент, який несе нові виклики та загрози, пов'язані з дезінформацією, фейковими новинами, фальшивою інформацією. Фейки – одна із найважливіших проблем сучасності. Вони є інструментами впливу. Їх розглядають і як інструмент війни. Всесвітній економічний форум назвав дезінформацію однією з найбільших загроз світу [1]. Оскільки завдяки Інтернету інформація поширюється швидко, сформувався новий інформаційний «ландшафт». У кіберпросторі немає кордонів. Поширення неправдивого контенту досягає глобальної аудиторії.

Про «епідемію фейкових новин» писав у своїй відомій праці «21 урок для 21 століття» Ю. Харарі. Вибори 2016 р. у США вперше стали кейсом для дослідження впливу дезінформації на виборчий процес. Президент Франції Е. Макрон у січні 2018 р. виступив з ініціативою адаптувати правову систему Франції до викликів у світовому інформаційному просторі, яка згодом еволюціонувала у закон про боротьбу з маніпуляцією інформацією [2]. У контексті боротьби з дезінформацією 28 червня 2018 р. було прийнято «Кодекс практики Європейського Союзу щодо протидії дезінформації». Боротьба з фейковими новинами та поширенням в інтернеті «фальшивих новин» (fake news) знайшла відтворення у законодавчих документах різних країн світу. Законопроект про протидію дезінформації ініціювало Міністерство культури, молоді та спорту України наприкінці 2019 р., однак законопроект не знайшов підтримку ані серед експертів, ані серед журналістів. Понад те, Моніторингова місія ООН з прав людини розкритикувала проект, наголосивши, що боротися з дезінформацією та фейками необхідно, але не за рахунок обмеження свободи медіа.

Актуальність теми поширення фейкових новин, засвідчує велика кількість наукових та науково-популярних праць. Назвемо найбільш знакові: книга «Анатомія брехні», авторами якої були колишні офіцери ЦРУ Ф. Г'юстон, М. Флойд, С. Карнісеро та Д. Теннанта, яка вчить розпізнавати фейки. Найкращою книгою про вплив із будь-яких виданих і однією з найкращих книг останнього десятиліття названа книга Р. Чалдині «Психологія впливу». Серед принципів впливу Р. Чалдині виділив шість основних: послідовності, соціального доказу, авторитету, взаємного обміну, прихильності, дефіциту. Поради автора покликані вберегти від непотрібних

впливів, навчити виявляти маніпуляцію і, звичайно, удосконалювати вміння впливати на інших людей.

Книгу Д. Кулеби «Війна за реальність: Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот» називають посібником із захисту персональних даних, розвитку критичного мислення та протидії маніпуляціям в епоху масової інтернетизації та діджиталізації. Протистояти інформаційним вірусам – фейкам та маніпуляціям навчає авторка книг *«Нація овочів. Як інформація змінює мислення і поведінку українців»* та *«Боротьба за правду. Як мій дядько переміг брехню»* і засновниця волонтерської ініціативи з інформаційної гігієни *«Як не стати овочем»* О. Мороз.

За підрахунками професора Р Кавазоса з Балтиморського університету загальні збитки від поширення фейкової або маніпуляційної інформації перевищують \$78 млрд та мають негативний наслідок у різних галузях – від фондових ринків, ЗМІ, репутації, виборчих кампаній, фінансової інформації до охорони здоров'я [1]. Для розуміння того, яких масштабів досягають фейкові новини наведу лише два приклади. Після того, як кілька фінансових ЗМІ опублікували неправдиву новину про звільнення фінансового директора фірми, акції французької будівельної компанії Vinci SA у 2016 р. впали на 20% – з втратою близько 7 млрд євро. У підробленому прес-релізі повідомлялося, що топ-менеджер звільнений за помилки у звітності, які могли привести до завищення результатів у 3,5 млрд євро. Реліз містив посилання на сайт, що імітував справжній сайт компанії [3]. Другий приклад стосується компанії М. Цукерберга, яка щороку виділяла більше коштів на боротьбу з дезінформацією, ніж Twitter отримувала за рік (тобто понад \$3 млрд) [1].

Беззаперечним є факт, що у світі фейків дуже важко розпізнати правду. За результатами дослідження Edelman Trust Barometer, 56 % опитаних європейців бачили дезінформацію в медіа; 76 % переймаються через можливі шкідливі наслідки дезінформації [4]. Дані щорічного опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.» констатують, що лише 3% людей (у 2019 р. таких було 11%) в Україні можуть розпізнати брехню в новинах [5, с.35]. При цьому 77% українців усвідомлюють існування дезінформації, близько 62% респондентів зазначили, що були впевнені в своїй здатності відрізнити дезінформацію від правдивих новин [5, с.35]. 54% українських користувачів Facebook порушували базову інформаційну гігієну у соцмережі; 34% публікували маніпулятивні заголовки та публікації; 29% робили посилання на сайти-сміттярки; 13% публікували фейки [6]. Пандемія COVID-19 стала значним викликом для світової спільноти і стрес-тестом для поширення дезінформації. Понад 80% респондентів зазначили, що їм було відомо про поширення неправдивих історій, пов'язаних із COVID-19 (наприклад, про те, що це біологічна зброя, розроблена в китайських чи американських лабораторіях, що його вигадали в медіа, або що до його поширення призвело використання інтернет-технологій 5G) [5, с.41].

Таким чином, можемо стверджувати, що фейки, фейкові новини, дезінформація стало глобальним явищем, яке негативно впливає на свідомість людей, свободу самовираження, права людей, право на інформацію, врешті, на приватність. Повинно бути усвідомлення керівництвом держави проблеми дезінформації і рішуче бажання з нею боротися. Основними напрямками державної протидії інформаційним впливам повинно стати: удосконалення законодавства; розслідування та дослідження фейків; навчання людей критично мислити; розпізнавати фейки, дезінформацію. Протистояти інформаційним впливам також повинна якісна громадянська освіта.

Список використаних джерел:

1. \$78 млрд на рік: науковці підраховали економічні збитки, спричинені фейками. 25.11.2019. URL: <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/933-78-mlrd-v-god-uchenye-podschitali-ubytki-prichinenye-feikami>
2. Мельничук О. Пастки українського законопроекту про дезінформацію на підставі аналітики французького кейсу. Частина перша. URL: <https://detector.media/infospace/article/174805/2020-02-17-pastky-ukrainskogo-zakonoproiektu-pro-dezinformatsiyu-na-pidstavi-analitsyky-frantsuzkogo-keysu-chastyna-persha/>
3. Котировки Vinci рухнули из-за хорошо организованного фейка. 23.11.2016. URL: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2016/11/23/666587-kotirovki-vinci>
4. Як Європа відповідає на дезінформацію, водночас захищаючи право на вираження поглядів. 21.02.2021. URL: <https://detector.media/infospace/article/185095/2021-02-21-yak-yevropra-vidpovidaie-na-dezinformatsiyu-vodnochas-zakhyshchayuchy-pravo-na-vyrazhennya-poglyadiv/>
5. Щорічне опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.». Київ: USAID, 2020. С.35.
6. Як українці дотримуються інформаційної гігієни у Facebook. URL: <https://oksanamoroz.com/doslidzhennya>

Herold Jakub, Kazimierz Wielki University

The year 2019 as the challenge for domestic observers monitoring the election process in Ukraine and Belarus

In 2019, early parliamentary elections were held in Ukraine and Belarus. The elections were a peculiar test for independent civil society organizations monitoring electoral processes in these countries. In spite of territorial and cultural proximity and being